

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2017. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Vojislav Filipović
Nadežda Gavrilović Vitas

Beograd 2019

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Vojislav Filipović
Nadežda Gavrilović Vitas

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-052-1

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Rukovodioci matičnih projekata, redakcija i saradnici Arheološkog instituta, Izveštaj o radu na matičnim projektima	14
Slaviša Perić, Olga Bajčev, Ružica Arsenijević, Đurđa Obradović, Ivana Dimitrijević, Iskopavanja i konzervacija neolitskih kuća i keramičkih posuda na nalazištu Slatina – Turska česma u Drenovcu u 2017. godini	63
Dragana Antonović, Selen Vitezović, Vidan Dimić, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2017. godine	71
Vojislav Filipović, Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Wayne Powell, Ognjen Mladenović, Rada Gligorić, Andrea Mason, Jadar: Preliminarni rezultati kampanje 2017. godine	79
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2017. godine	87
Bebina Milovanović, Nemanja Mrđić, Ivana Kosanović, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2017. godini	97
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2017. godini	109
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2017. godini	117
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2017. godine	125
Sofija Petković, Igor Bjelić, Dragana Vulović, Gordana Janjić, Nikola Radinović, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2017. godine	135
Stefan Pop-Lazić, Richard Miles, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Projekat Glac – istraživanja 2017. godine	143

Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2017. godini	151
Ivan Bugarski, Guido Heinz, Vujadin Ivanišević, Alexander Maas, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Vladan Zdravković, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2017. godini i snimanje rimskog rudnika u Lecu	159
Barbara Horejs, Aleksandar Bulatović, Bogdana Milić, Ognjen Mladenović, Austrijsko-srpski projekat Praistorijski pejzaži u regionu Puste reke (Leskovac) - istraživanja 2017. godine	169
Dragan Milanović, Petar Milojević, Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave u 2017. godini	173
Stefan Pop-Lazić, Sarah Craft, Vujadin Vujadinović, Maja Živić, Felix Romuliana – Gamzigrad: rekognosciranja 2017. godine	181
Josip Šarić, Preliminarni rezultati analiza okresanih artefakata sa lokaliteta Masinske njive	187
Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, Rezultati tipološke obrade keramičkog materijala sa prostora viminacijumske nekropole Više grobalja	191
Radmila Zotović, Posebne karakteristike proučavanja rimskih votivnih spomenika na teritoriji centralne Srbije	201

UVOD

Godina 2017. bila je posebno važna saradnicima Arheološkog instituta jer se u njoj, pored svih ostalih aktivnosti kojima smo bili posvećeni, obeležavalo 70 godina postojanja i rada naše kuće. Osim svečane akademije održane u zgradi SANU, to je podrazumevalo i izdavanje prigodne publikacije u kojoj su sažeta dostignuća našeg instituta (sl. 1), kao i domaćinstvo XL Skupštini i godišnjem skupu Srpskog arheološkog društva.

Taj trud nas je osnažio u uverenju da je značajno da sabiramo i prezentujemo rezultate koje ostvarimo u toku svake godine. Stoga je ova, sedma po redu sveska zbornika *Arheologija u Srbiji*, koja se uz poslovično zakašnjenje odnosi upravo na 2017. godinu, uz uobičajene izveštaje sa iskopavanja i rekognosciranja i prikaz stručnog i naučnog rada na određenim problemima opremljena i opširnim uvodnim izveštajima o radu na četiri matična projekta Arheološkog instituta. Uz ostalo, ti izveštaji, sačinjeni po ugledu na godišnjake velikih evropskih instituta, sadrže i kompletnu bibliografiju učesnika na projektima i ažurne podatke o kongresima, konferencijama i radionicama na kojima su izlagali.

Slika 1 – *Mnemosynon firmitatis: sedamdeset godina Arheološkog instituta (1947-2017)*

* * *

Saradnici Arheološkog instituta su i u 2017. godini bili uključeni u sistematska i zaštitna arheološka istraživanja, uz pojačan angažman na rekognosciranjima. Našu najvažniju obavezu predstavlja naučni rad, koji se vodio u okviru glavnih projekata instituta i kroz projekte međunarodne saradnje. Učestvovali smo na brojnim skupovima u zemlji i inostranstvu, pri čemu treba napomenuti da su u organizaciji Arheološkog instituta održane dve međunarodne konferencije, uz predstavljanje naših istraživanja na izdvojenom delu godišnjeg skupa Srpskog arheološkog društva. Nisu izostale ni aktivnosti na obradi arheoloških nalaza sa sopstvenih istraživanja i iz muzejskih zbirki širom naše zemlje, a održane su, uz hronične finansijske poteškoće, izdavačka delatnost i bibliotečka razmena.

Naučni projekti

Saradnici Arheološkog instituta angažovani su na sedam naučnih projekata koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, koji su različito kategorisani – četiri projekta su svrstana u osnovna istraživanja (OI), a tri u integralna i interdisciplinarna istraživanja (III). Istakli bismo da se u radu na svim tim projektima, bez obzira na kategoriju, primenjuje multidisciplinarni pristup, uz primenu savremenih metoda prospekcije, arheometrije i dokumentacije.

Arheološki institut je nosilac četiri projekta:

1. *Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije* (OI 177020), rukovodilac dr Slaviša Perić;
2. *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije* (OI 177007), rukovodilac dr Ivana Popović;
3. *Procesi urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva* (OI 177021), rukovodilac dr Vujađin Ivanišević;
4. *IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije* (III 47018), rukovodilac dr Miomir Korać.

Saradnici instituta uključeni su u još tri naučna projekta, koja se realizuju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu i u Istorijskom institutu u Beogradu:

1. *Bioarheologija drevne Evrope: ljudi, biljke i životinje u praistoriji Srbije* (III 47001), rukovodilac prof. dr Sofija Stefanović;
2. *Kulturne promene i populaciona kretanja u ranoj praistoriji centralnog Balkana* (OI 177023), rukovodilac prof. dr Dušan Mihailović;
3. *Etnogeneza Srba u srednjem veku (rani srednji vek) – Usporedna analiza istorijsko-kulturnog nasleđa, genetskog materijala i predmeta materijalne kulture sa aspekta analitičke hemije* (III 47025), rukovodilac dr Irena Cvijanović.

Međunarodni projekti i saradnja

Arheološki institut, kao vodeća kuća sprske arheologije, ima razgranatu međunarodnu saradnju. Njen važan deo čini učešće u brojnim međunarodnim projektima, što s jedne strane omogućava unapređenje samih istraživanja uz uvođenje novih metoda, a sa druge svedoči o svesti da je nauka nužno internacionalna i da inostranoj publici treba pružiti mogućnost da se kroz neposrednu saradnju upozna sa dometima naših istraživanja, na paritetnoj osnovi i na obostranu korist.

Napomenuli bismo i da je u okviru nominacije “Frontiers of the Roman Empire – The Danube Limes” na UNESCO-vu listu svestske baštine, u čijoj drugoj fazi učestvuje i Republika Srbija, održan sastanak u Budimpešti radi dogovora oko strategije za nominaciju celokupnog

Rimskog limesa. Sastanku su prisustvovali predstavnici svih evropskih zemalja čiji su delovi u postupku nominacije ili se već nalaze na listi svetske kulturne baštine. Učesnici su ujedno i članovi Bratislava grupe, odnosno savetodavnog tela koje se bavi arheološkim i drugim naučnim aspektima rimskih granica (Velika Britanija, Holandija, Nemačka, Austrija, Slovačka, Mađarska, Srbija, Bugarska i Rumunija).

Priloženi popis predstavlja tek deo aktivnosti na međunarodnoj sceni. Arheološki institut je tokom 2017. godine bio partner u sledećim međunarodnim projektima:

1. *Arheološka istraživanja naseobinskih sistema, sahranjivanja i rudnih resursa u bronzanom dobu severozapadne Srbije*, Arheološki institut, Brooklyn College, The City University of New York, Muzej Jadra Loznica, Zavod za zaštitu spomenika kulture Valjevo;
2. *Srpsko-francusko-nemačka arheološka istraživanja u oblasti Caričinog grada*, Arheološki institut, Centre national de la recherche scientifique (CNRS), Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz (RGZM);
3. *ArchaeoLandscapes International*, mreža institucija potekla iz projekta Evropske unije *ArchaeoLandscapes Europe*, Culture Programme 2007–2013;
4. *ARCHEST*, projekat Evropske unije – Culture Programme 2014–2020, Viminacijum, Akvileja, Emona, Sirmijum;
5. *Die byzantinisch-awarischen Beziehungen auf Grundlage der archäologischen Hinterlassenschaft* (2013–2017), Römisch-Germanisches Zentralmuseum, Mainz (RGZM), Archäologischen Institut der Eötvös Loránd-Universität, Budapest (ELTE BTK RI), Archäologischen Institut der Ungarischen Akademie der Wissenschaften (MTA BTK RI), Ungarischen Nationalmuseum, Budapest (MNM), Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, Nitra (SAN AI), Arheološki institut.
6. *Glass from Byzantium to Bagdad – trade and technology from the Byzantine Empire to the Abbasid Caliphate*, University College London (UCL) – Qatar;
7. *Implementacija hrišćanstva u kasnoantičkoj dijezi Mezija/Dakija*, projekat sa Univerzitetom u Lili u okviru bilateralne saradnje sa Francuskom *Program partnerstva Hubert Curien „PHC Pavle Savić“* Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije;
8. *Arkwork*, cost-action CA 15201;
9. *Spomenici VII legije u Dalmaciji i Meziji*, projekat bilateralne saradnje sa Sveučilištem u Zagrebu;
10. *Coin Hoards of the Roman Empire Project*, University of Oxford;
11. *Praistorijski pejzaži regiona Pusta reka / Prehistoric landscapes of the Pusta Reka region (Leskovac)*, Institut für Orientalische und Europäische Archäologie – OREA, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Arheološki institut;
12. *Rewriting Early Bronze Age Chronology in the south-western Balkans: Evidence from Large-Scale Radiocarbon Dating*, Institut für Ur- und Frühgeschichte und Vorderasiatische Archäologie, Ruprecht-Karls Universität Heidelberg, Department Institute of Archaeology, University College London, Arheološki institut.

13. *Drevna DNK u Srbiji / Ancient DNA in Serbia*, Archaeological Research Laboratory, Department of Archaeology and Classical studies of Stockholm University, Arheološki institut, u sklopu globalnog *The Atlas of a 1000 Ancient Genomes Project*.

14. *Glac Project*, Arheološki institut, The University of Sydney

Saradnja sa institucijama iz oblasti nauke, prosvete i kulture

Arheološki institut je i u 2017. godini sarađivao sa brojnim institucijama iz inostranstva, koje su delom nabrojane u prethodnom tekstu i što će biti opširnije opisano u izveštajima koji slede. Kad je reč o domaćim institucijama, saradnja se ne ograničava samo na zajedničke programe arheoloških iskopavanja i obradu materijala, već i na druga istraživanja, pre svega u oblasti arheometrije (petrološke, hemijske, fizičko-hemijske analize itd). Tokom 2017. godine, sarađivali smo sa nizom kuća, među kojima su: Filozofski fakultet u Beogradu – Odeljenje za arheologiju, Fakultet za fizičku hemiju u Beogradu, Rudarsko-geološki fakultet u Beogradu – Laboratorija za SEM-EDS i Departman za mineralogiju, kristalografiju, petrologiju i geochemiju, Tehnološko-metalurški fakultet u Beogradu, Institut za nuklearne nauke „Vinča“, Geografski institut, Institut za ispitivanje materijala IMS, Vizantološki institut SANU, Balkanološki institut SANU, Istorijski institut, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture u Beogradu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Nišu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Pančevu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Valjevu, Zavod za zaštitu spomenika kulture u Sremskoj Mitrovici, Narodni muzej u Beogradu, Muzej grada Beograda, Muzej Srema u Sremskoj Mitrovici, Narodni muzej u Požarevcu, Muzej Ras u Novom Pazaru, Narodni muzej u Zaječaru, Zavičajni muzej u Knjaževcu, Zavičajni muzej u Paraćinu, Muzej Jadra u Loznicu, Muzej rudničko-takovskog kraja u Gornjem Milanovcu, Muzej Krajine u Negotinu, Narodni muzej u Nišu, Narodni muzej u Kruševcu, Narodni muzej u Leskovcu, Narodni muzej u Vranju, Zavičajni muzej u Aleksincu i Istraživačka stanica Petnica.

Organizacija naučnih skupova

Pored predstavljanja na XL godišnjem skupu Srpskog arheološkog društva, tokom 2017. godine Arheološki institut je učestvovao i u organizaciji i domaćinstvu dva međunarodna naučna skupa, o kojima će nešto više reči biti u uvodnim tekstovima o radu na matičnim projektima:

1. *Circulation of the Antique Coins in Southeastern Europe*, održan u Viminacijumu od 14. do 18. septembra 2017. godine u organizaciji Arheološkog instituta;
2. *2nd Perspective of Balkan Archaeology (PeBA), Spheres of Interaction – Contacts and Relationships between the Balkans and Adjacent Regions in the Late Bronze Age/Iron Age (13th/12th – 6th/5th BCE)*, održan u Beogradu od 15. do 17. septembra 2017, u organizaciji Ludwig Maximilian Universität, München (Distant Worlds: Munich Graduate School for Ancient Studies), Südosteuropa-Gesellschaft i Arheološkog instituta.

Učešće na skupovima, predavanja, studijska putovanja

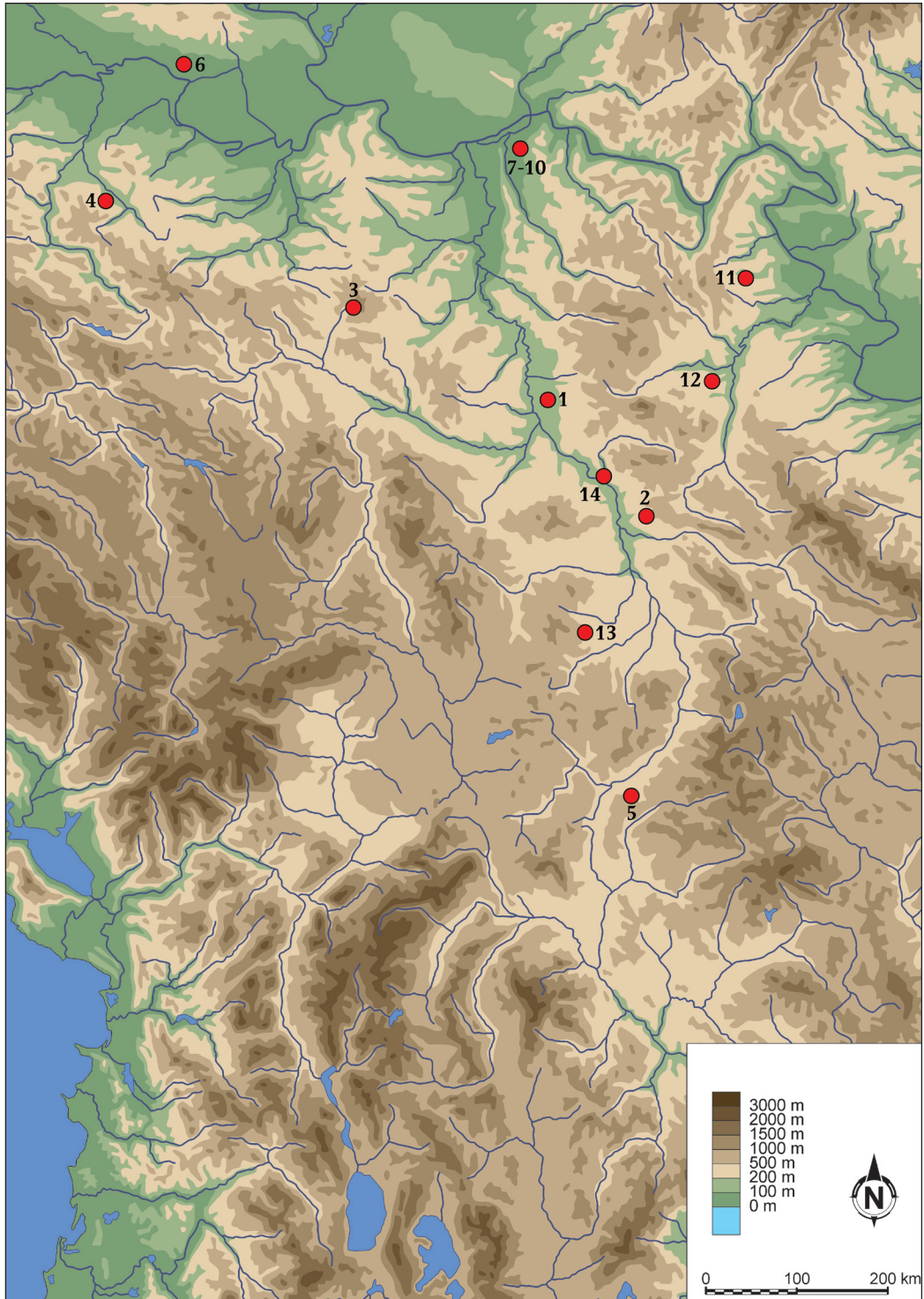
Kao i prethodnih godina, i tokom 2017. godine saradnici Arheološkog instituta su učestvovali na većem broju naučnih, stručnih i projektnih skupova, držali predavanja i obavili brojna

studijska putovanja u zemlji i inostranstvu (Austrija, Belgija, Bolivija, Bugarska, Crna Gora, Češka, Francuska, Grčka, Hrvatska, Italija, Kipar, Mađarska, Nemačka, Poljska, Rumunija, Rusija, Slovenija, Španija, Ujedinjeno Kraljevstvo). Taj trud će u ovoj svesci takođe biti predstavljen detaljnije nego što je to činjeno u prethodnim godišnjacima.

Iskopavanja i rekognosciranja (sl. 2)

U 2017. godini obavljeno je nešto manje arheoloških istraživanja nego što je to bio slučaj prethodnih godina. Najčešće su nastavljani višegodišnji programi sistematskih istraživanja, uz stalne programe zaštitnih iskopavanja, pre svega onih u Viminacijumu i u okolini:

1. Slatina – Turska česma, Drenovac (Paraćin), sistematska istraživanja u okviru projekta *Stalna arheološka radionica – srednje Pomoravlje u neolitizaciji jugoistočne Evrope*, u saradnji sa Zavičajnim muzejom u Paraćinu, rukovodilac Slaviša Perić. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije;
2. Velika humska čuka, Hum (Niš), sistematska istraživanja u okviru projekta *Arheološka istraživanja na lokalitetu Velika humska čuka u Humu kod Niša*, u saradnji sa Narodnim muzejom u Nišu, rukovodilac Aleksandar Bulatović. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, Grada Niša i Gradske opštine Crveni Krst;
3. Prljuša, Mali Šturac, Rudnik (Gornji Milanovac), sistematska istraživanja u okviru projekta *Prospekcija Malog Šturca – istraživanje praistorijskog rudarstva: iskopavanje Objekta 1 i istraživanje njegove veze sa okolnim oknima*, u saradnji sa Muzejom rudničko-takovskog kraja u Gornjem Milanovcu, rukovodilac Dragana Antonović. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, Opštine Gornji Milanovac i Rudnika i flotacije „Rudnik“ d.o.o. iz Rudnika;
4. Gradac, Cikote (Loznica), sondažno iskopavanje u okviru projekta *Archaeological Investigation of the Settlement Systems, Burials, and Mining Resources in the Bronze Age of Northwestern Serbia*, u saradnji sa Brooklyn College, New York, rukovodioci Arthur H. Bankoff i Aleksandar Bulatović. Istraživanje je vršeno sredstvima američkog partnera;
5. Kale – Krševica (Bujanovac), sistematska istraživanja u okviru projekta *Arheološki lokalitet Kale u Krševici*, u saradnji sa Narodnim muzejom u Beogradu i Narodnim muzejom u Vranju, rukovodilac Ivan Vranić. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije;
6. Sirmium – Glacov salaš (Sremska Mitrovica), sistematska istraživanja u okviru *Glac Project*, u saradnji sa The University of Sydney i uz učešće Muzeja Srema i Zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Sremske Mitrovice, rukovodioci Stefan Pop-Lazić i Richard Miles. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i australijskog partnera;
7. Viminacium – Amfiteatar, Kostolac (Požarevac), sistematska istraživanja Arheološkog instituta i Centra za nove tehnologije, rukovodilac Snežana Golubović. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije;

Slika 2 – Terenska istraživanja Arheološkog instituta u 2017. godini

8. Viminacium – Rit, Kostolac (Požarevac), zaštitno iskopavanje Arheološkog instituta i Centra za nove tehnologije, rukovodilac Miomir Korać. Istraživanja su vršena sredstvima TE-KO Kostolac;
9. Viminacium – Čair – Castrum (Požarevac), zaštitno iskopavanje Arheološkog instituta, rukovodilac Miomir Korać. Istraživanja su vršena sredstvima TE-KO Kostolac;
10. Viminacium – *Konzervacija i prezentacija zidnih slika sa arheoloških lokaliteta: Amfiteatar, Objekat sa apsidom i Skladište mazuta – Viminacijum (Požarevac)*, konzervatoriko-restauratorski radovi u saradnji sa Departmanom za mineralogiju, kristalografiju, petrologiju i geohemiju Rudarsko-geološkog fakulteta u Beogradu i Institutom za nuklearne nauke „Vinča“, rukovodilac Dragana Rogić. Radovi su vršeni sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije;
11. Vrelo – Šarkamen (Negotin), sistematska istraživanja u okviru projekta *Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija*, u saradnji sa Muzejom Krajine u Negotinu i Zavodom za zaštitu spomenika kulture u Nišu, rukovodilac Sofija Petković. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije i Opštine Negotin;
12. Romuliana – rekognosciranje 2017. godine (Zaječar), sistematsko rekognosciranje u saradnji sa Florida State University i Narodnim muzejem u Zaječaru, rukovodilac Stefan Pop-Lazić. Istraživanje je vršeno sredstvima inostranog partnera;
13. Caričin grad – Štulac (Lebane); sistematska istraživanja u okviru projekta *Srpsko-francusko-nemačka arheološka istraživanja u oblasti Caričinog grada*, u saradnji sa Centre national de la recherche scientifique (CNRS, Francuska), Römisch-Germanisches Zentralmuseum Mainz (RGZM, Nemačka) i Narodnim muzejom u Leskovcu, rukovodioci Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant i Rainer Schreg. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, francuskog i nemačkog partnera.
14. *Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave*, sistematska rekognosciranja u saradnji sa Narodnim muzejom Niš i Zavičajnim muzejom Aleksinac, rukovodilac Dragan Milonović. Istraživanja su vršena sredstvima Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, Narodnog muzeja Niš, Zavičajnog muzeja Aleksinac i Organizacije za turizam, kulturu i sport u Sokobanji.

Izložbe

Journey to the past – Itinerarium Romanum Serbiae – Viminacium: Arheološki institut je pod pokroviteljstvom Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije u 2017. godini realizovao izložbu u Santa Kruzu (Bolivija) i Pragu.

Provincial and Imperial Mint in Viminacium, autora Mirjane Vojvode i Bojane Borić Brešković, prilikom međunarodnog numizmatičkog simpozijuma *Circulation of the Antique Coins in Southeastern Europe* u Viminacijumu, od 15. do 17. septembra 2017. godine.

Izdavačka delatnost

U 2017. godini beležimo nešto više izdanja u odnosu na nekoliko prethodnih godina. Održana je dinamika izlaženja našeg glasila Starinara, odštampan je novi broj časopisa Arheologija i prirodne nauke, kao i tri monografije i reprezentativni Zbornik Arheološkog insituta, jedna knjiga iz edicije Arheološka građa Srbije, kao i zbornici iz ove serije za 2014. i 2015. godinu. Spisku dodajemo i izdanje iz 2016. godine koje greškom nismo naveli u prethodnom godišnjaku:

Periodika

* Старинар (нова серија) LXVII (2017) (уредник Миомир Кораћ) – 278 стр., илустр.; 30 cm, YU ISSN 0350-0241

* Arheologija i prirodne nauke = Archaeology and science 12 (2017) (glavni i odgovorni urednik Miodir Korać) 218 str.: ilustr.; 28 cm, ISSN 1452-7448

Seriја Posebna izdanja (Monographs)

* Close to the bone : current studies in bone technologies / editor Selena Vitezović. - Belgrade : Institute of Archaeology, 2016 (Beograd : Glasnik). - 396 str. : ilustr. ; 30 cm. ISBN 978-86- 6439-006-4

* Ивана Поповић, Порфир – моћ царева и достојанство богова: скулптуре из римских градова и палата у Србији, Београд: Археолошки институт, 2017, (Београд : Службени гласник). - 167 стр. : илустр. ; 23 cm. ISBN 978-86-6439-009-5

* Бојана Племић, Дијана, римска и аутохтона богиња. Дијанин култ у провинцијама Централног и Западног Балкана, Београд: Археолошки институт, 2017, (Ниш : Галаксија). - 194 стр. : илустр. ; 30 cm. ISBN 978-86-6439-012-5

* Vebina Milovanović, Rudarsko-metalurški kompleksi i predmeti od olova u rimskim provincijama na tlu Srbije, Београд: Археолошки институт, 2017, (Beograd : Digital Art). - 373 str. : ilustr. ; 28 cm. ISBN 978-86-6439-627-9

* Mnemosynon Firmitatis: седамдесет година Археолошког института (1947-2017), (ур.) Весна Бикић, Јосип Шарић, Београд: Археолошки институт, 2017, (Београд : Digital Art). - 290 стр. : илустр. ; 28 cm. ISBN 978-86-6439-013-2

Ostala izdanja

* Александар Булатовић, Војислав Филиповић и Рада Глигорић 2017. Лозница - културна стратиграфија праисторијских локалитета у Јадру, Рађевини и Азбуковици. Археолошка грађа Србије X. Београд - Лозница: Археолошки институт - Музеј Јадра, 2017, (Лозница :Новитет). - 309 стр. : илустр. ; 30 cm. – (Археолошка грађа Србије / Археолошки институт; бр. 10), ISBN 978-86-6439-011-8

* Arheologija u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti Arheološkog instituta u 2014. godini (urednici Ivan Bugarski, Nadežda Gavrilović Vitas, Vojislav Filipović). - Elektronsko izd.

- Beograd : Arheološki institut, 2017 (Beograd : Arheološki institut). ISBN 978-86-6439-010-1

* Arheologija u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti Arheološkog instituta u 2015. godini (urednici Ivan Bugarski, Nadežda Gavrilović Vitas, Vojislav Filipović). - Elektronsko izd.

- Beograd : Arheološki institut, 2017 (Beograd : Arheološki institut). ISBN 978-86-6439-014-9

Bibliotečka razmena

Biblioteka Arheološkog instituta je u 2017. godini, kao i ranijih godina, putem razmene i poklona, dobila ukupno 419 novih publikacija, od čega 179 monografija i 240 svezaka periodike. Primetan je pad u prilivu monografija, koji je početkom decenije iznosio oko 300 publikacija godišnje, dok je časopisa stiglo više nego prethodnih godina. I ovom prilikom ćemo naglasiti da je uobičajena razmena publikacija poštom vrlo skupa, što je glavni razlog skromnijeg godišnjeg uvećavanja našeg bibliotečkog fonda.

Redakcija

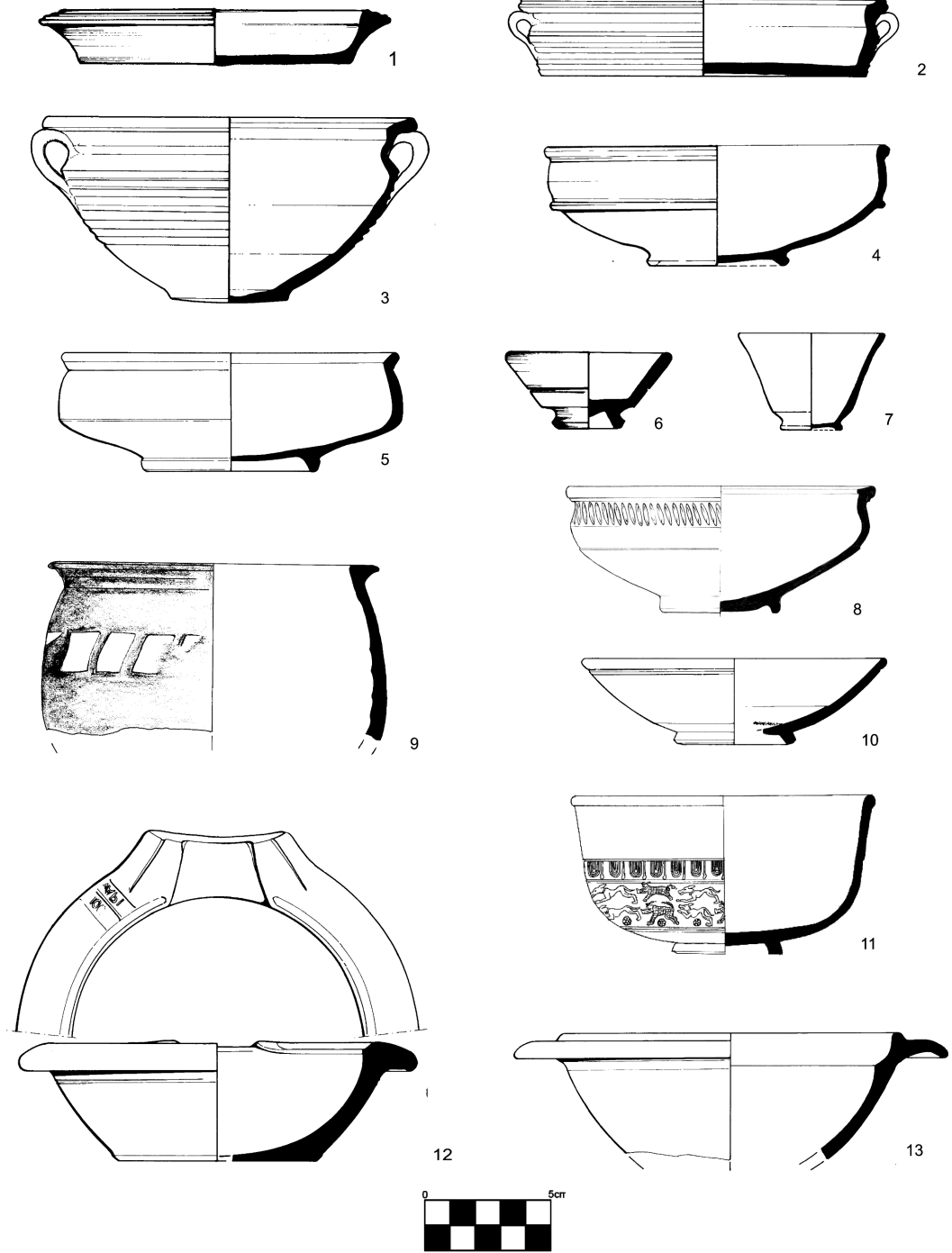
Angelina Raičković Savić, Arheološki institut Beograd
 Ana Mitić, Arheološki institut Beograd

REZULTATI TIPOLOŠKE OBRADJE KERAMIČKOG MATERIJALA SA PROSTORA VIMINACIJUMSKE NEKROPOLE VIŠE GROBALJA¹

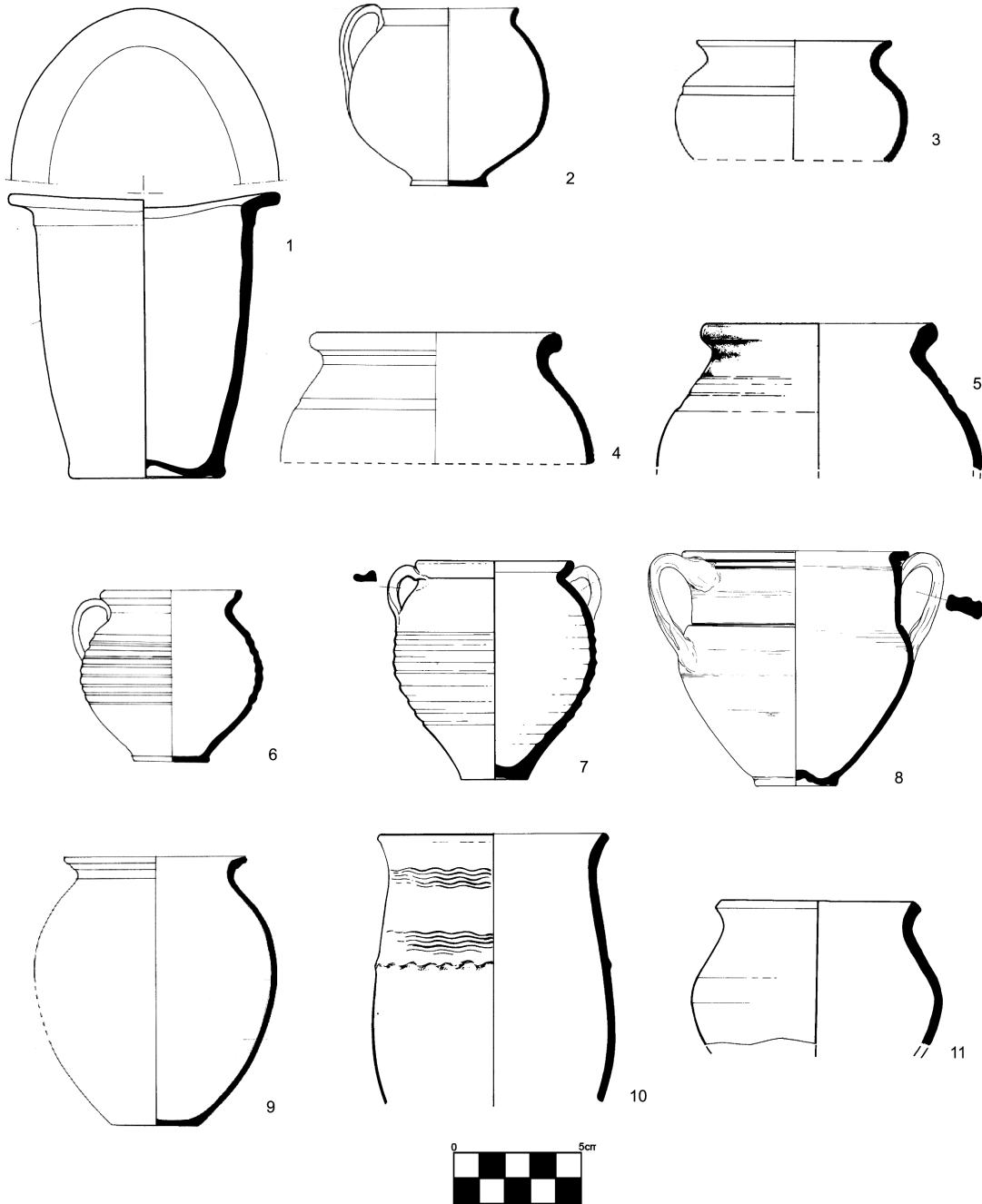
Novija arheološka iskopavanja lokacije Više grobalja u istočnom delu područja Termoelektrane Kostolac B sprovode se od 2008. godine. U toku zaštitnih istraživanja 2015. godine, na ovom potezu južno od vojnog logora je otkrivena antička komunikacija, kao i pet objekata, 27 grobova, te ukopi i bunari koji nisu u potpunosti definisani. Za potrebe ovog izveštaja, izdvojen je keramički materijal iz jednog rova, koji zapravo predstavlja pozajmište gline. Širina rova iznosi 19,5 m, dok dužinu nije bilo moguće odrediti jer su zaštitna istraživanja bila ograničena kratkim vremenskim rokom. Budući da su prethodnih decenija u blizini ove lokacije otkrivene dve keramičarske peći, dok je tokom novih istraživanja zabeležena još jedna, sa nalazima kalupa za lampe, zasnovana je pretpostavka da je glina bila eksploatisana upravo za potrebe grnčarske proizvodnje. Po prestanku primarne funkcije rova, on je bio zatrpan velikom količinom keramičkog materijala i životinjskih kostiju, da bi nakon toga na njemu bio izgrađen kasnoantički objekat (Redžić *et al.* 2017). S obzirom da rov nije istražen u celosti, ovde je dat tipološki pregled keramičkog materijala iz dostupne celine, tj. onog dela rova koji je bilo moguće arheološki dokumentovati. Preliminarne statističke analize nisu kompletne u ovom trenutku, već se odnose samo na keramički materijal iz istraženog dela rova.

Obilje fragmenata keramičkih posuda, kalupa za žiške i drugih proizvoda od gline, sa ostacima arheozoološkog materijala, većom količinom grumena zapečene zemlje, te leptirastih podnih pločica i opeka, potvrđuje sekundarnu funkciju rova. Tipološki su klasifikovane 1.362 posude, dok je 5.105 fragmenata razvrstano prema tehnološkim karakteristikama, odnosno fakturi, boji pečenja i obradi površine. Sudeći prema brojnosti oblika, preovlađuju lonci i zdele, zatim tanjiri, amfore, poklopci, pehari, kadionice, dok su pehari i pitosi zastupljeni zanemarljivim brojem primeraka. Reč je uglavnom o proizvodima iz lokalnih viminacijumskih radionica, dok se importovane forme javljaju u manjem procentu (sl. 1/6, 11). Posude od peskovite gline, crvene, a često i sive boje pečenja pripadaju kuhinjskom repertoaru. U ovoj kategoriji prednjače po brojnosti, sa čak 67 posuda, zdele rađene od peskovite, kaolinske gline (sl. 1/1-3), zastupljene sa tri različita tipa (Raičković 2007: 20, I/14, I/15, I/16). Forme zdela korišćenih za pripremu hrane odlikuje bikoničan ili kalotast recipijent sa različitim profilacijama oboda, dok im je zajednička karakteristika već pomenuta peskovita faktura. Najčešći oblik bikonične zdele sa plastičnom trakom po sredini posude (sl. 1/4), koji se javlja kroz duži vremenski period, od 1. pa sve do 4. veka, rađen je

¹ Izveštaj predstavlja rezultat rada na projektu IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije (III 47018 IRS) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Sl. 1

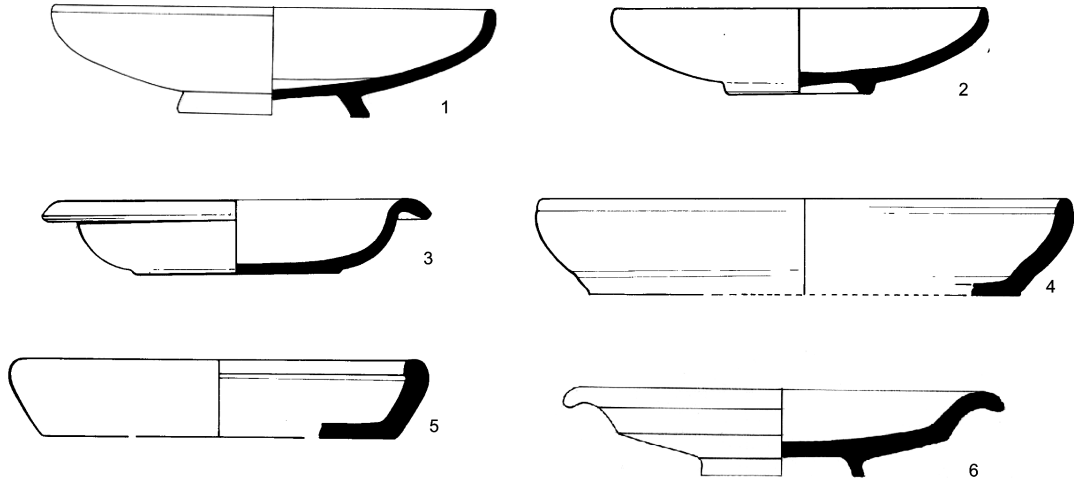

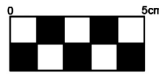
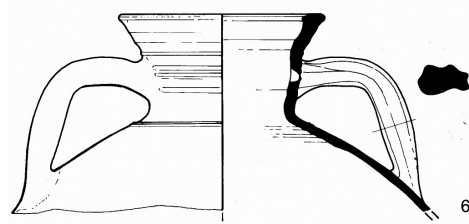
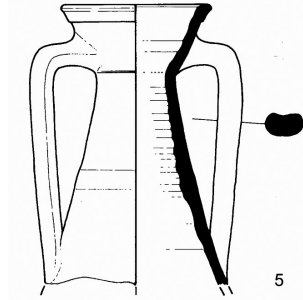
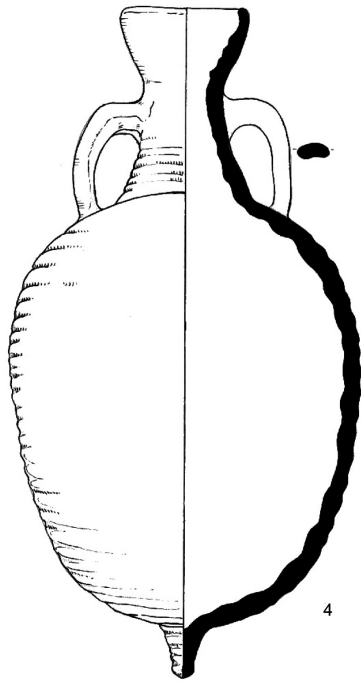
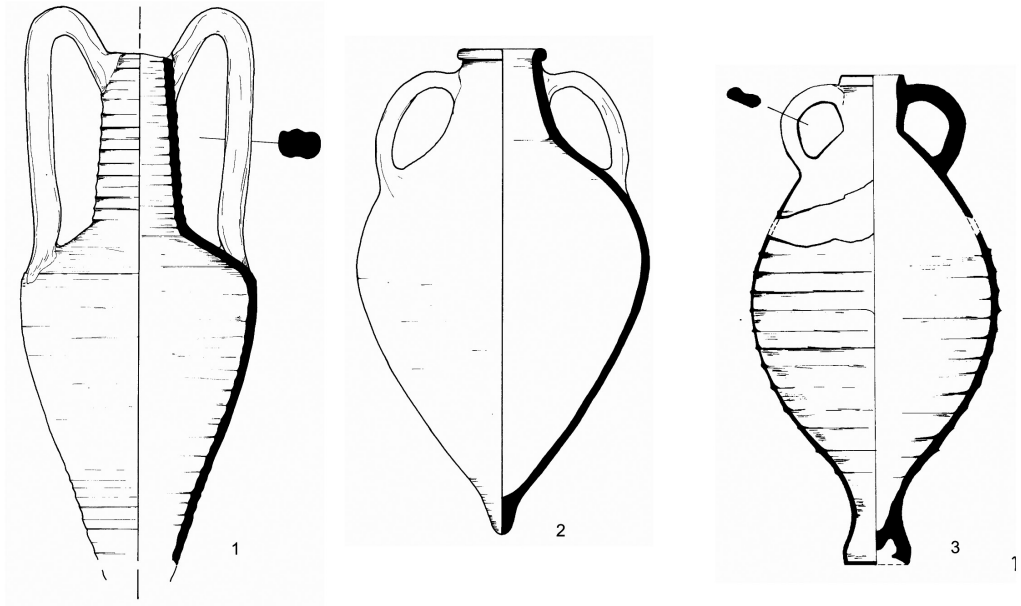
po uzoru na posude tera sigilate u formi Drag. 38. Zanimljiv je primerak sa urezanim natpisom ERINI na gornjem konusu, ali nažalost nije moguća rekonstrukcija te fragmentovane posude.

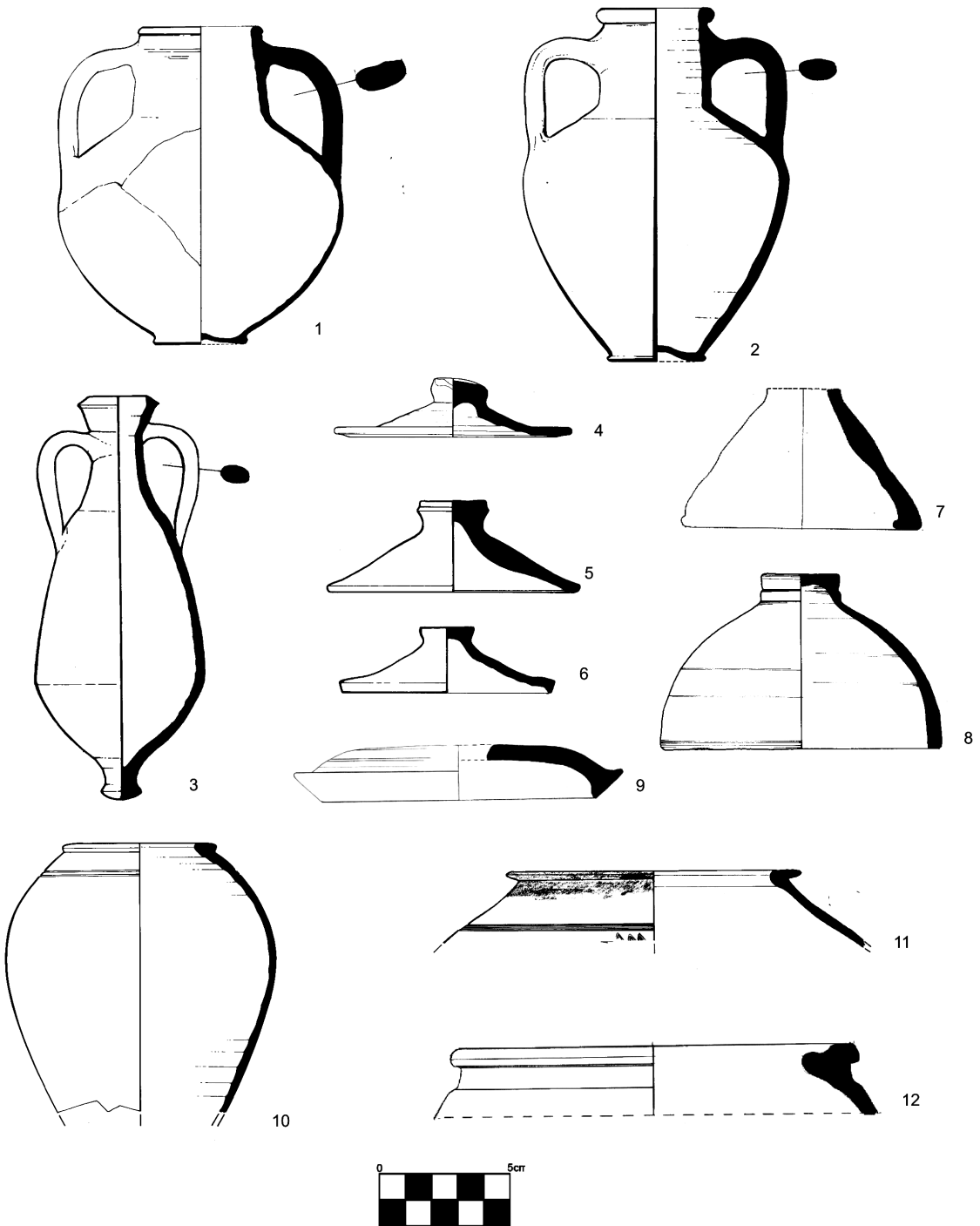
Zdele-mortarijumi javljaju se kao pojedinačni primerci u tri tipa koničnih i kalotastih recipijenta. Tarionici kalotastih recipijenta bili su deo repertoara viminacijumskih grčnara, izrađeni po uzoru na posude iz italskih proizvodnih centara u tehnici tera sigilate (sl. 1/12), koje odlikuje peskovita faktura sa ogrubljenom unutrašnjom površinom (Bjelajac 1994: 140, type 1). Crveno bojeni mortarijumi sa unutrašnjom površinom ogrubljenom sitnim kamenčićima dospeli su u Viminacium putem importa iz recijskih centara proizvodnje (sl. 1/13). Stonom posuđu pripadaju duboke zdele nalik na lonce (sl. 1/9), čija je površina slikana belom bojom (Nikolić 2006). Zastupljene su i bikonične zdele, prstenasto profilisanog dna, koje neretko mogu biti ukrašene barbotinskim ili pečatnim ukrasom na gornjem konusu posude (sl. 1/8-9). U nevelikom broju među zdelama se javljaju i importovane tera sigilate posude, od kojih najveći broj pripada reljefno ukrašenoj formi Drag. 37 (sl. 1/11). Kada su u pitanju posude koje spadaju u grupu glatke tera sigilate, izdvojeni su primerci formi Drag. 33 i Drag. 18/31 (sl. 1/6). Najveći procenat stonog posuđa pripada zdelama izrađenim od prečišćene gline, crvene boje pečenja, bojene ili neobrađene spoljne i unutrašnje površine.

Veliki procenat lonaca iz rova spada u kuhinjsko posuđe. Tehnologija njihove izrade podrazumevala je korišćenje peskovite gline i oksidaciono ili redukciono pečenje, dok je površina ostajala neobrađena. Preovlađuju manji lonci različitih profilacija oboda i vrećastog ili ovalnog recipijenta (sl. 2/3-6, 9, 11). Kaolinski bikonični lonci prstenasto profilisanog i užlebljenog oboda (sl. 2/7) se javljaju kroz duži vremenski period, ali skoro isključivo na lokalitetima duž Dunava (Raičković 2007: 26, II/10). Duboki lonci koničnog recipijenta (sl. 2/1), skladišnog karaktera, čest su nalaz u slojevima datovanim od sredine 2. do sredine 3. veka (Raičković Savić, Bogdanović 2017). Posude rađene bez upotrebe vitla su sporadično zastupljene na istraživanim viminacijumskim lokalitetima, u različitim formama, dok se u rovu javljaju ovalni i loptasti oblici (sl. 2/10). Primerci sa plastično izvedenom trakom na ramenu predstavljaju ne tako retke nalaze ovog tipa posuda. Tipologija trpeznih lonaca je siromašna oblicima, ali se oni javljaju u većem broju. Lonci loptastog recipijenta (Raičković 2007: 29, II/48), cilindričnog vrata, sa prstenasto profilisanim dnom, često su bili ornamentisani na vratu ili trbuhu (sl. 2/8). Korišćeni su dužem vremenskom periodu, od početka 2. do kraja 4. veka.

Tanjiri iz rova su pravo obeležje 3. veka. Kaolinski tanjir zaobljenih zidova i ravnog, širokog dna (sl. 3/4) je proizvod lokalne radionice, što potvrđuju i nalazi u pećima (Raičković 2007: 20, I/13), a njihovo prisustvo je zabeleženo kako na nekropolama, tako i u ruralnim zaleđima Viminacijuma. Među keramikom iz rova su uočeni primerci tanjira sa reljefnom ornamentom. Tanjir kružnog oblika sa reljefnom predstavom Marsa i Venere u centralnom delu recipijenta i prikazima životinja u trku na obodu, predstavlja lokalnu formu Drag. 39 (sl. 3/7). Napravljeni su od prečišćene gline, dok je površina uvek bojena crvenom bojom, da bi zatim bila uglačana do metalnog sjaja. Luksuzni tanjiri izrađeni na specifičan način zapravo predstavljaju lokalne proizvode, a veliki broj nalaza sa varijantama u profilaciji potiče kako iz Viminacijuma, tako i iz

Sl. 5

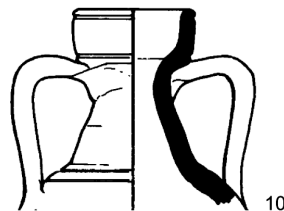
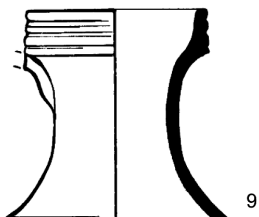
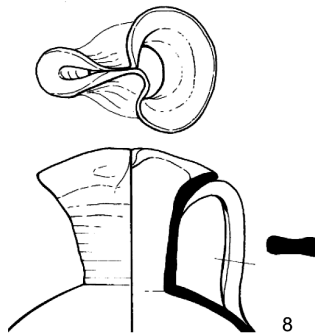
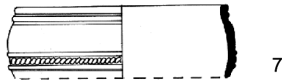
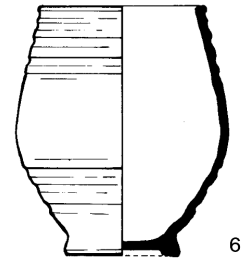
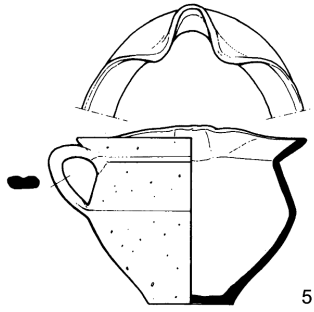
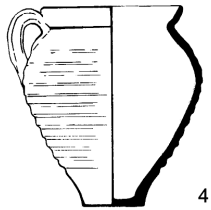
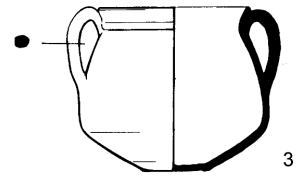
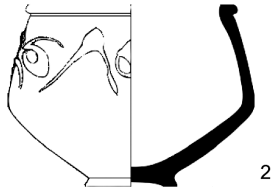
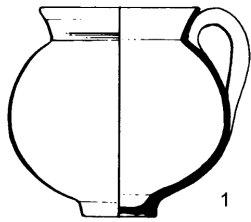
Singidunuma, Marguma i Guberevca (Ivanišević, Nikolić-Dorđević 1997: 104; Cvjetićanin 1996). Na istraženom prostoru Viminacijuma takvi tanjiri se nalaze u slojevima treće četvrtine 3. veka. U rovu su zabeleženi i tanjiri plitkog kalotastog recipijenta i prstenasto profilisanog dna, a zastupljene su i varijante sa horizontalno ili lučno izvedenim obodom (sl. 3/2-3, 6). Importovanih oblika u tehnici tera sigilate ima i među tanjirima, a forma Drag. 32 je svakako jedna od najčešćih u Viminacijumu (sl. 3/1). Lokalne varijante „pompejskog“ tipa su među najuobičajenijim tanjirima na svim istraživanim viminacijumskim lokacijama (sl. 3/5). Kao što je to slučaj i sa pret hodno navedenim formama, najveći procenat tanjira, skoro 90%, pripada lokalnoj proizvodnji.

Transportnoj grncariji pripada 117 posuda, od kojih većina potiče iz lokalnih radionica. Amfore ravnog dna zastupljene su u dve varijante, sa nisko ili visoko postavljenim recipijentom (sl. 5/1-2). Površina je bojena, uglavnom crveno, dok ima i primeraka sa crnim premazom i glačanim ornamentom na vratu posude (Bjelajac 1996: 99, tip XXXI). Nalaz cele lokalno proizvedene amfore pripada formi izduženog vrećastog recipijenta (sl. 5/3) sa koničnim, dugmetastim dnom (Bjelajac 1996: 96, tip XXX). Amfore pontskog porekla (sl. 4/2, 4-6) su ubedljivo najzastupljenije među importovanim formama ove vrste keramičkih posuda (Bjelajac 1996: 53-81). Najčešći oblici pripadaju formi narebrenog, vretenastog i širokog trbuha i zvonolikog otvora (Dressel 24), kao i amfori širokog trbuha, masivnih zidova i špicastog dna (Zeest 84). Istočnomediteranske amfore (sl. 4/1, 3) su u najvećem broju korišćene za transport vina iz Male Azije, a pojedinim primercima su zastupljene i u našoj celini (Kapitän II; Robinson M 125). Potvrdu da se životni vek amfora nije završavao transportovanjem tečnosti ili izvesnih namirnica daje naknadno perforirano dno amfore, što ukazuje na njenu sekundarnu upotrebu.

Poklopci čine jednu od brojnih kategorija, sa 12 tipova i 126 primeraka. Uglavnom su izrađivani od peskovite gline, pečene u tonovima sive, mrke i crvene boje, dugmetaste drške i koničnog i kalotastog trbuha (sl. 5/5-9). Rukom rađenih poklopaca ima u znatno manjem broju na celom području Viminacijuma, dok primerak iz rova takođe rađen od peskovite gline, sadrži i primese u vidu krupnih zrna peska.

Posude za skladištenje, pitosi, nisu česti u keramičkom materijalu, a uz to su uglavnom fragmentovani. U rovu su zastupljeni u tri tipa, ovalnog i bikoničnog recipijenta, sa horizontalno izvedenim obodom. Izrađeni su od prečišćene gline, sive i crvene boje pečenja, dok je spoljna površina neobrađena, sa izuzetkom jednog crveno bojenog primerka. Smolasti premaz unutrašnjosti pitosa nije neuobičajena pojava, pa se jedan takav primerak pojavljuje i u ovoj celini (sl. 5/10-12).

Pehara, poput pitosa, takođe ima znatno manje u odnosu na ostale forme. Klasifikovano je ukupno 17 posuda, dok tipove uglavnom predstavljaju pojedinačni primerci. Karakteristični nalazi vretenaste forme, sa duboko izvedenim kanelurama, su najčešće izrađivani od prečišćene gline, crvene boje pečenja i crveno bojene površine, dok je primerak iz rova pečen u nijansama sive i crno obojene spoljašnosti, što je izuzetno redak slučaj (sl. 6/6). Zastupljeno je više varijanti sličnih pehara, koje mogu varirati od loptastog do ovalnog i blago bikoničnog recipijenta, a zajednička karakteristika im je prečišćena glina, crvena nijansa pečenja i crveno bojena površina

(sl. 6/1-3). Pehari peskovite fature javljaju se u dva tipa – manji bikonični, užlebljenog oboda i uskog dna, žučkastobele boje pečenja (sl. 6/4) i bikonični pehari većih dimenzija i trolisnog otvora (sl. 6/5), u nijansama sive boje pečenja (Raičković 2007: 29, II/39). Viminacijumskoj radi-onici luksuznih posuda pripada i nalaz kaserole, dubljeg cilindričnog recipijenta sa horizontalno izvedenom drškom. Reljefni prikazi nalaze se na trбуhu posude, a neretko i na samoj dršci (sl. 6/7). Sastav gline, kao i način obrade je identičan kao i kod već pomenutih tanjira sa reljefnim predstavama.

Krčazi su dosta fragmentovani, pri čemu su uglavnom očuvani samo obodi, pa su klasifikovani prema fakturi i obradi površine. Najbrojniji su obodi krčaga trolisnog otvora, kao i tipovi sa trakasto profilisanim obodom (sl. 6/8-10). Pomenuti tipovi se na svim istraživanim viminacijumskim lokacijama datuju od druge polovine 2. i kroz ceo 3. vek (sl. 6).

Pored keramičkih posuda, u ispuni ovog ukopa-rova konstatovane su koštane i bronzane igle i fragmenti figurina, keramičkih maski i lampi. Nakon sumiranja svih podataka koji su dobijeni po završenoj obradi i analizi keramičkih posuda i materijala, potvrđene su pretpostavke iznete na početku ovog rada. Rov koji je služio za eksploataciju gline radi izrade keramičkih predmeta biva zatrpan po prestanku rada keramičarskih peći i postaje otpadna jama. Budući da materijal pripada periodu od sredine 2. do kraja 3. veka, što je vreme zatrpavanja ovog rova, možemo reći da se eksploatacija gline vršila do tog vremena, a njen sam početak nije moguće tačno utvrditi. Početkom 4. veka nekropola se širi i preko ovog prostora. Nad jednim delom zatrpanog rova bio je izgrađen objekat, najverovatnije sakralne funkcije, dok se sa njegove južne strane nastavlja sa inhumacijom pokojnika tokom čitavog 4. veka. Kao i rov, ukopi, bunari i komunikacija su takođe bili negirani u tom periodu (Redžić *et al.* 2017: 54-55).

Bibliografija:

Bjelajac 1994 – Lj. Bjelajac, Mortaria in the Moesia Danube Valey, *Starinar* XLIII–XLIV/1992–1993, 1994, 139–148.

Bjelajac 1996 – Lj. Bjelajac, *Amfore gornjomezijskog Podunavlja*, Beograd 1996.

Cvjetićanin 1996 – T. Cvjetićanin, Some observations about Upper Moesian production of terra sigillata vessels Drag. 39, *Zbornik Narodnog muzeja (Beograd)* XVI-1, 1996, 175–181.

Ivanišević, Nikolić-Đorđević 1996 – V. Ivanišević, S. Nikolić-Đorđević, Novi tragovi antičkih fortifikacija u Singidunumu – lokalitet Knez Mihailova 30, *Singidunum 1*, u: M. Popović (ur.), Beograd 1996, 65–148.

Nikolić 2006 – S. Nikolić, A group of painted vessels from Singidunum, *Сѡаринар* LV/2005, 2006, 107–113.

Nikolić-Đorđević 2000 – S. Nikolić-Đorđević, Antička keramika Singidunuma, oblici posuda, u: M. Popović (ur.), *Singidunum 2*, Beograd 2000, 11–244.

Raičković 2007 – A. Raičković, *Keramičke posude iz Zanatskog centra iz Viminacijuma*, Beograd 2007.

Raičković Savić, Bogdanović 2017 – A. Raičković Savić, A. Bogdanović, Storage vessels or chamber pots?, *Ephemeris Napocensis* XXVII, 2017, 197–202.

Redžić *et al.* 2017 – S. Redžić, N. Mrđić, B. Milovanović, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Više grobalja 2015 godine, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd 2017, 49–56.